

+ קוראים בהגדה, גם בחג האילנות • כרמית ספיר ויץ | 08

חלקה הגדול בארמיות. הגדת "פרי עץ הדר"

הופצה בכ"ט 900 אלף עותקים בעיתונים היוםיים. ההגדה של משרד החינוך

מדרשים וקטעי ספרות. ההגדה של אמנון ידין

כוללת "מה נשתנה" לט"ו בשבט. ההגדה של נגה הראובני

עושים סדר

אותו. צריך לזכור שמרגע שקק"ל מת-חילה לשתול עצים ועד היום הזה, ניט-עו בארץ יותר מ-240 מיליון עצים. ארץ ישראל היא המקום היחיד בעולם שברא-שית המאה ה'21 היו בו הרבה יותר עצים מאשר היו בראשית המאה ה'20. עם השנים הלך מנהג הנטיעות והת-עמעם. ב-1978 יזם נגה הראובני מנאות קדומים את חידוש המנהג של קיום סדר ט"ו בשבט והוציא הגדה ראשונה. הוא לקח את ארבע כוסות היין המוכרות לנו מסדר פסח וכתב "מה נשתנה" לט"ו בשבט, ובמקום על ארבעה בנים כתב רק על שלושה: חכם, תם ורשע. את זה שאינו יודע לשאול השאיר בחוץ. "מה נשתנה" העניק פנים חדשות עם המילים: "שבסדר ליל פסח אנו שותים יין בכל צבע, הלילה הזה יין לבן ויין אדום. שבסדר ליל פסח אנו מספרים ביציאת מצרים, הלילה הזה אנו מספרים בפירות הארץ".

"האדם מחפש משמעות", של אורי צבי גרינברג ושל הרב קוק. ויש כמובן גם שירים שחוזרים: "פירות חמישה עשר" ו"ואלס להגנת הצומח" מאת נעמי שמר מככבים ברוב ההגרות, וכך גם "שירת העשבים", עיבודה של שמר למילותיו של ר' נתן מברסלב. לעומת זאת, השיר המיתולוגי "כך הולכים השותלים" הוא עולם הולך ונעלם.

כוונת העל

אז מה ידוע על המנהג? במזרח ובמערב אירופה היה מקובל לערוך סעודת פירות בט"ו בשבט, אבל היא לא נכרכה בשום דבר. ה"חידור" היה נסגר, היל-רים הולכים הביתה, אם המשפחה הייתה מכינה קערת פירות יפים ומסבירה שזה מה שנהגו לאכול בארץ ישראל. באר-צות המזרח היו אוכלים פירות וקוראים את הטקסט מ"פרי עץ הדר". כך, במשך שנים, אכילת הפירות הייתה כרי לז-כור את האילנות שארץ ישראל התברכה בהם. "עם ראשית המפעל הציוני מגיעים יהודים לארץ ישראל, והם צריכים לתת תוכן חדש לט"ו בשבט משום שהם חיים בארץ ישראל ואינם צריכים לזכור אותה, ומשום שהתהליך הוא בעצם לתת מש-מעויות חילוניות לחלק גדול מהחגים", אומר ד"ר רפ"ל. "מאידך, ט"ו בשבט גם עבור הציונים הוא היום הכי ארץ-ישרא-לי והחג הכי ארץ-ישראלי שיכול להיות, כי אין לו תוכן אחר חוץ מארץ ישראל. אז מתחילים לחפש תוכן חדש: בשלב הרא-שון בא הסופר וההיסטוריון זאב יעבץ ומ-עלה את הרעיון לחג הנטיעות" ב-1890, אם כי ברור לגמרי שזו לא העונה הנכונה לכך. אלא מה? אחרי שיעבץ מעלה את הרעיון, ב-1908 הקדן הקיימת מאמצת

מרחבי רקיע בבנייה מכווערת, דלדלנו את אוכלוסיית חיות הבר ברשלנותנו; בהג-דה של התנועה הקונסרבטיבית, בעריכת קרני גולדשמיד, מוענקים שמות לכוסות: "הראשונה כוס של געגועים, השנייה כוס של נטיעות, השלישית כוס שמירת טבע והרביעית כוס ברכה והודיה"; בסדר ט"ו בשבט של הרשות הלאומית לתרבות הלי-דינו, בעריכת אהרן כהן, מובא פיוט בשם "קופלאס לט"ו בשבט - ויכוח הפירות": "מכל רע אל ישמרנו, נתבשם כשושנים. בכל טוב אז יעטרנו, כתמרים רעננים"; בתנועת הקיבוץ הרתי נוהגים להקריא מדי ט"ו בשבט את "מגילת הנטיעה" שכתב שלום קרניאל, מראשי הקיבוץ הרתי כפר עציון שנפל בשירת העשרה: "בזמן שנחלי דם של אחינו המעונים נש-פכים כמים והעולם מתבוסס בדמיו, הג-ענו הלום כדי לבנות ולנטוע ולהכות שו-רשים עמוקים בהרי יהודה, כי בנטיעות אלו פתח חדש לגאולתנו ולפרות נפש-נו... לשורשיות אנו זקוקים, לאחיזה אית-נה באדמת המולדת". במשרד החקלאות ופיתוח הכפר, לעומת זאת, בחרו להדפיס בהגדה שלהם, בין היתר, כללים לזריעת בזיליקום לצד הענקת שקיק זרעים. וכשיש כל כך הרבה הגרות אלטרנ-טיביות, איפה בכל זאת המשותף ביניהן? יוסף ויץ, "אבי היערות" ומי שעמד בראש אגף הייעור של קק"ל: "האילנות שלנו, שביערונינו אנו, הם זהם גופי החיים, כי גנונים בהם חיי נשמות, זיכרונות העבר, תקוות לעתיד. כל אילן נשמה, ואשרי היודע את שיחם ושיגם ומתייחד איתם. אני ידעתיים ואוזני זכתי פעם לקלוט את לחשם ואת אוזרת הנשמות שנגנ-זו בהם...". לצדו מופיעים ברוב ההגרות זכרים של ויקטור פרנקל, מחבר הספר

כמו סדר פסח, גם לט"ו בשבט יש הגדה, וליתר דיוק, יותר מ-100 גרסאות שונות של הגרות שנולדו בי-שראל. המקור למנהג נמצא בספר הקבלי "חמדת ימים" המו-כר מראשית המאה ה'18, ועד היום לא ידוע מי מחברו. בתוכו מופיע פרק בשם "פרי עץ הדר" המדגיש את חשיבותו של הסדר. "חמדת ימים" מייצג את מנהגי המקובלים כפי שהם הוכרו לאורך השנה, תיעוד של מסגרת החיים של המקובלים בצפת במאה ה'16, ספר הלכות ומנהגים על פי הקבלה בכלל, ועל פי קבלת האר-י בפרט, מסביר ההיסטוריון ד"ר יואל רפ"ל. עם הזמן, הפרק הזה הורפס בנפרד תחת הכותרת "פרי עץ הדר - הוא סדר ט"ו בשבט". בעוד הציבור החרדי נצמד ל"פרי עץ הדר", שחלקו הגדול בארמיות, יש לא מעט הגרות שמציעות אלטרנטיבה. כך למשל, בהגדה של בית דניאל, של הת-נועה ליהדות מתקדמת, מונה הרב מאיר עוזרי את העוולות האנושיות כלפי הטבע תחת הכותרת "וירוי": "אפפנו את עו-למנו בערפל, עשן ופיח, בובונו אצרות טבע שקיבלנו כפיקרון, גזלנו נופם של

צילום: אלון מור

ד"ר יואל רפ"ל (בתמונה):
"כמו בהגדה של פסח, מתחילים להיווצר קטעים שיהיו המרכיב המרכזי בהגדת ט"ו בשבט. עם הזמן תיווצר הגדה עם תוכן אחיד, שאליה יצטרפו קטעים. השאלה הגדולה היא איך נבחרים קטעי ההגדה"

חלקן נצמדות לנוסח המסורתי מהמאה ה-18, אחרות מתמקדות בעולות האנושיות כלפי הטבע, ויש גם מי שמדברות בשבחי ארצנו ואף מעניקות טיפים לזריעת בזיליקום • לא רק בפסח: כיצד נולדו שלל ההגדות האלטרנטיביות שרבים מאיתנו נוהגים לקרוא בערב ט"ו בשבט, ומה אפשר ללמוד מהן על עם ישראל לדורותיו? כרמית ספיר ויץ

"מועד אחד ופנים רבות לו" סעודת ט"ו בשבט צילום: CC BY 2.5 ארכיון אילות

הארגון, אומר ד"ר יעקב מעוז, מנהל פיתוח תוכן במחלקה לזהויות בחברה למתנ"סים הארצית. "השנה יושם דגש מיוחד על תופעת השיח המוקצן והקריטי שבי ועל מריבות חברתיות בין סקטורים שונים בחברה הישראלית. המשתתפים ידונו בשאלה כיצד אפשר להרגיע את הרוחות וכיצד ליצור תנאים טובים יותר לחיים משותפים, תוך כבוד הדדי. כמו ציונות, היחס לכלל המגזרים והאוכ" לוסיות בחברה הישראלית. מועדי יש" ראל הנן עוד הזדמנות מצוינת לבנות ולהיבנות באמצעות הקהילה".

גם בכנסת עורכים סדר ט"ו בשבט שנתי. בשנה שעברה זה היה בסימן פיוט, והשנה יתקיים הסדר סביב ארבעה תאריכים מחוללים: 120 שנה לקונגרס הציוני הראשון, 100 שנה להצהרת בלפור, 70 שנה למדינת ישראל ו-50 שנה לאיחוד ירושלים. "זה אירוע חברתי, שאין בו אל- מנט ואין בו חוקים, אלא הוא מתנהל ברוח פשוט, ומנסים בדרך כלל להביא מישור שיוסיף", מרגיש מחבר ההגדה החדשה של הכנסת ד"ר רפאל.

"בכל פרי הנאכל במהלך הסדר מס- תרת נקודה רוחנית שאליה האדם משתוקק להתחבר ובאמצעות ההגיע לתיקון והשלמת הרוחניות בעולם", מסכמת אורה פיקל צברי, מנהלת מר- זיאון חצר היישוב הישן ברובע היהודי. "בשני העשורים האחרונים אפשר לראות איך סדר ט"ו בשבט, כמו טרנדים נוספים דוגמת הפרשת חלה, משתלב בגל הרוחניות והחיפוש העצמי ששוטף את חברת השפע. אפשר לראות בסדר ט"ו בשבט חלק מהחיפוש אחר השלמות וההרמוניה בעולם, והרצון לתיקון עצמי ועולמי".

לספר שבח פירות ארץ ישראל ול- שתות ארבע כוסות של יין מלבן לא- דום, המסמלים את גלי הפריחה בארץ מלבן בסתיו ובתחילת החורף אל כל- גית, דמומית, נודית ופרג האדומים. החלוצים של העליות הראשונות הוסי- פו למועד ט"ו בשבט בתחילת המאה ה-20 ממד של נטיעה, המסמלת השתר- שות בארמה ותקווה לזכות ולחזות בנטע המתפתח".

לבנות ולהיבנות

אלפי אנשים ברחבי הארץ משתתפים בסדרים השונים, שכאמור לכל אחד מהם ההגדה שלו. מכון "שיטים" הבינ"קיבוצי, למשל, מארגן סדרים בנתיים במכון אב- שלום ובמדרשות שונות. במדרשת "מב- ראשית", שבמכללה האקדמית לחינוך חמדת הדרום, הסדר נערך על פי מנהג מתקופת האר"י הקדוש וכוללת ברכות, דברי תורה וסיפורי ארץ ישראל וכמו כן ארבע כוסות יין, בליווי הגרת מכון התורה והארץ, המשבצת שירים ורכבים בשבחי ארץ ישראל. "לראשונה נעשה השנה את הסדר בשיתוף פעולה עם מכון התורה והארץ, אשר מתעסק בחקלאות ארץ ישראל ויביא את הידע והעיסוק היומיומי שלו במצוות התלויות בארץ", אומר הרב ישי פוירליכט, ראש מדרשת "מבראשית".

כמדי שנה בשנה, חוגגות גם כל קהילות המתנ"סים בסדרים המהווים הזדמנות לחיבור בין מסורת לחידוש ובין זהויות לכניית קהילה. החברה למתנ"סים הארצית הפיקה חוברת סדר ט"ו בשבט המשמשת את המתנ"סים לעריכת הסדרים. "סדרי ט"ו בשבט מתקיימים במאות מתנ"סים בכל רחבי

החינוך היהודי בארצות הברית. במח- צית השנייה של שנות ה-90 יצאה קריאה ממשרד החינוך לכתיבת הגדת ט"ו בשבט לבתי הספר, וזו, אף היא פרי עטו של רפאל, הופצה בכ"900 אלף עותקים בעיתונים היומיים. לצד האכילה, דובר בה שבח ארץ ישראל ופירותיה.

נושא ההגדה הלך וצבר תאוצה. אחרי צאת ההגדה של משרד החינוך, הגיי- עו הגדות רבות נוספות, ובר כבוד החל להתקבע המנהג ליצוק תוכן לערב ט"ו בשבט. "כמו שקרה בהגדה של פסח, מת- חילים להיווצר קטעים שיהיו המרכיב המרכזי בהגדה", אומר ד"ר רפאל. "עם הזמן תיווצר הגדה שיהיה לה תוכן אחד ואליה יוכלו להצטרף קטעים. השאלה הגדולה היא איך באמת נבחרים הקטעים להגדה, כמה מהם הם פרי יצירה חדשנית וכמה לקוחים מהמקרא ומתורה שבעל פה, מהמדרשים ומארון הספרים היהודי בכלל. לפי זה אפשר לאפיין מי יצר את ההגדה ומה הייתה כוונת העל שלו".

לדברי ד"ר שרה'לה אורן משמורת הטבע נאות קרומים שבחבל מודיעין, ט"ו בשבט מציין בגלגוליו את קורותיו של עם ישראל לאורך הדורות. "תחיל- תו ביום ציון חקלאי לשנת מס, דווקא מכיוון שעצי הפרי ריקים בעונה זו מכל פריחה או פרי. המשכו בגלות שנכפ- תה על עם ישראל, אשר הפכה את 'יום המס' במשך השנים ליום של ערגה וכי- סופים להווי החיים השגתית של יושב הארץ שבו נאסר, לדוגמה, לגזור תע- נית או צום בדומה ליום חג, ואף פיוטים חוברו לכבודו במיוחד. המקובלים שעלו לארץ והתיישבו בצפת תיקנו במאה ה-17 סדר בהתאמה לסדר פסח ברצו- תם לקרב את הגאולה של הארץ. אולם במקום לספר ביציאת מצרים, כחרו

אורה פיקל צברי, מנהלת מוזיאון חצר היישוב הישן: "בשני העשורים האחרונים אפשר לראות איך סדר ט"ו בשבט משתלב בגל הרוחניות ששוטף את חברת השפע. אפשר לראות חלק מהחיפוש אחר ההרמוניה בעולם והרצון לתיקון עצמי"

צילומים באדיבות יואל רפאל